

Žal žene

SE DANDANAŠNJI se lahko prepričamo, da zija tik Drave pod Dobrávo lepa jama, po imenu "Stan žalik žen." Sredi Dobrave stoje ob cesti štiri kmetije: pri Vižarju, Dobrovniku, Tavšu in Rumpotniku. Iz tega naselja držita dva klanca k Dravi, eden k Dobnikovemu, drugi k Rumpotnikovemu mlinu. Stan žalik žen pa najdemo med tema mlinoma, in sicer v neposredni bližini poslednjega. Zato naziva ljudstvo omenjeno jamo tudi "Dobrovnikov stan." Takih stánov je v strmih pobočjih dravske struge kdo ve koliko. Polno je votlin in previsnih skalnih pomolov. Vse to naj bi pričalo, da bivajo blage vodne vile v teh krajih.

Narodna pripovedka omenja še danes živo misel, da pelje iz kleti na Pliberškem gradu podzemeljski rov do Drave. Konča se v "Dobrovnikovem stanu," ki je baje nekaj imel težka vrata, da se je mogel zaklepati. Sredi preteklega stoletja pa je nezaslišano narasla reka razdejala vrata ter odtrgala vnanjo steno jame. Odtrgana skala leži še sedaj v dravski strugi. V resnici je morala biti neznanska povodenj, kajti na Gorenceljnovem mlinu, stoječem okoli 20 m nad gladino reke, je zaznamovana takratna višina vode: črta pri zgornjem robu zida in pripis: Leta 1851 UoDA. Domnevo o resničnosti podzemskega hodnika, ki teče iz grada proti Dravi, krepko podpira dejstvo, da v Lončevasi na klanecu pri Klokarju cesta pod vozom ali težkim korakom votlo bobni: očitvidno tukaj prečka omenjeni predor.

Zapadno od Lončevasi stoji druga vas, Blato, in sicer pod Libičem, nizkim in gozdnatim hribom oble oblike. V hribu nad vasjo štrle ruševine grada Reševih, svobodnikov. Kmetiska pristava tega grada je na vasi še danes ugledna kmetija.

* * *

Pri Rešu je bila hči Zalika, imenitno dekle. Fanta si je izbrala po svojem sreću, mladega Bošenka. Njenemu očetu, priletnemu Rešu, dekletova naglica ni bila pogodu. Na skrivnem je upal, da se bo Zalika hotela poročiti z grajskim imenitnikom, čeprav mu je bila misel na tako zvezo zoprna. Svobodnjak Reš je bil pač kmet. A v tisti dobi srednjega veka je bilo za kmeta najslabše. Iz onih časov je

nemara pregovor: Betica stori pravico. — Zakoni ne, le pest je kaj zalegla, posel roparskih vitezov je tedaj cvetel. Z možnostjo svoje hčere bi Reš utegnil oteti svoje posestvo in svobosčine. Toda Zalika ni marala slišati o taki kupčiji. Ženina ima in za drugega možkega ji ni, še najmanj pa za tujca.

In glej, že je nesreča tu. Tuji oblastnež, ki se je zanimal za svobodnico, jo zaloti v družbi z Bošenkom. Vname se prepir in pretep. Vsiljivec izkupi svoj delež... Bošenko mora pobegniti in se potikati pred biriči. Ti ga iščejo na domu in v okolici. Zaliki se nič ne zgodi. Le cafi oprezujejo za njo, da bi po njej izvohali ubežnika, s katerim se skrivoma gotovo sestaja. Prevara v resnici ne ostane dolgo tajna. V kmetiško starko preoblečena Zalika prinaša živeža svojemu ženinu. Boženka prijmejo in ga zapro v najtemnejšo klet na gradu.

Neutolažljiva nevesta poslej še manj mara čuti o prihajaču. Ne in ne! Zanja bo samo Rošenko. Naposled uide z doma. Stari Reš klonе ter umre. Na Reševini ostane vse tiho in temno, pusto in prazno.

* * *

Narodno izročilo bolj in bolj zabi usodo Reševine. Zidovi gradišča prhné in razpadajo. Danes je videti samo obris podzidja in še ti ostanki so vsevprek obrasli z mahom ali borovjem. Nezgode se kaj rade pozabijo, vsakdanje skrbi in opravki preganjajo žalost. Saj tako nam svétuje pesnik:

Žalosti se znébi, kadar dan ugasne,
in spomin ohrani na trenutke jasne...

O gradiščih krožijo še sedaj pripovedke. V Bošakovem na primer je baje zakopan zaklad. Prednik ga je že dvignil tri vreče, pa še ga ni izpraznil. Ne teh ne onih razvalin se ljudje ne ogibajo ponoči, kadar jih vodi pot mimo. Nobena povedka ne oponaša, da tamkaj straši, kakor se to godi na Vovbrškem gradu. Še zmeraj se kmet boječe ozira po mračnih zidinah Višjeka nad Rudo, po mrkem stolpu, v katerem so križema vzdani meči in s katerega so nesrečnike metali v globino. Še celo na Pliberškem gradu vedo za krvavo steno, ki se o njej s strahom govori.

Za naše prikazovanje se mi zdi zanimiva tale pripoved. Nekoč je bivala v Dobrovnikovem stanu siromašna ženska. Ob slabem vremenu, kadar ni mogla na pot, je hodila v mlin starega mlinarja moke prosit. Mlinar se je tej ženski tako privadil, da mu je smela za silo kar gospodinjiti. Ta "potovka" ali novičarica mu je znala mnogo pripovedovati. Na svojih obhodih po vaseh ali poljih si je z malicami nabrala obilo glum in govoric. Stanovanje ji je bilo v skalnem hodišču, ki se je tedaj še zaklepalo. Večino leta pa je tako in tako prebela pri dobrih ljudeh.

Nekoč pa pribeži v mlin vsa plašna. Nič ne more pravega izustiti. Kar zgrabila je stara mlinarja in ga odvlekla v svoj stan. Grede proti Dravi pa sivolasi mlinar komaj utegne zapaziti, da novičarka niti ni starka, temveč je lepa mladenka. Samo zanemarjena je venomer. Prišedši v jamo, ga turja do zadnje stene in zašepeta: "Poslušajte!" Iz vrzeli med debelimi kapniki je bilo slišati neznano žvenketanje: drobni kapniki so se lomili. Toda preprosti molar si ni znal pojasniti čudnega pojava. V glavo pa mu je šinilo, da se tam za debelimi kapniki vleče podtalni prehod iz najgloblje kleti na Pliberškem gradu. Obšla ga je zona: "Kaj pa, če je to zakleta grajska kača?" In podvizala sta se iz skrivnostne okapnice. Pod milim nebom pa je trepetajoči novičarki pravil, kako so pred dolgimi leti v gradu zaprli mladega Bošenka. Pri teh besedah se je novičarka onesvestila. Mlinar jo zanese v votlino na nje-no ležišče ter odide. Ponoči pa ne more očesa zatisniti. Peče ga, kaj se neki godi v duplji. Sram ga je, da je omedlelo novičarko pustil tako brez pomoči. Toliko junak pa le ni bil, da bi ponoči stopil k podmolu. Zato šele zarana pogleda tja. Jama prazna in tiha. Izza skulcev in scejenikov ni nobenega lasu. O novičarki ni duha ne sluha ta dan niti kasneje. Bog vedi, kam se je preselila.

* * *

Iz tistih dob pripoveduje pravljica, da so "žav-žene" prebivale onstran Drave, koder je videti še dandanes obilo votlin kakor tudi klopem podobnih kamenitih ploskev, ki jim Obdravci pravijo: *klopi žalik žen*. Ondod so se sončile ob prvem jutrnjem svitu blage povodkinje, si česale in spletale krasne dolge lase. O mraku pa so se sprevažale po Dravi na

črnih "hadricah," rutah ali robcih. Bile so v črno oblečene, zato podobne sencam.

K Matevžu na Brege so hodile po mleko. Matevžija ga jim je rada dajala. Vsako jutro, odnosno vsak večer, je postavila na okna mleka za žav-žene. Te so si ga jemale tamkaj še pred zoro.

Leta in leta so Matevževi nudili mleko, dobro vedoč, da ne bo zastonj. Sreča in zdravje sta se držala ljudi kakor tudi živine, polje pa je obilno rodilo.

Nekoč potrka vila na okno. Mati Matevžija se prestraši: "Morda sem mleko pozabila?" O pač ne. Postavila ga je sinoči na navadno mesto. Ko se ozre, vidi, da je bila latvica pravkar izpraznjena. Skozi priprto okno pa sliši védenico: "Krotite deklo, ki kolne, se huduje nad kravami in jih tepe. Vile ne bi mogle več jemati mleka pri njih, če bodo imele tako hudobno kravarico." Pa še to je dodala: "Ako bodo pastirji preklinjali na pašnikih in lovci s puškami pokali po gozdnih živalih, se bodo vile izselile." Nato je gospodinji izročila motvilko preje, češ naj jo zvijejo v klobčiče in pri tem delu ne mislijo na konec. Nato je Matevževka svarila deklo, naj ne bo surova z živino. Tudi vaškim pastirjem je sporočila vilin nauk. Za nekaj časa je zaleglo. A zopet je dekla zapadla stari razvadi, pastirji in lovci so pozabili vilinske grožnje.

In glej, neko jutro je mleko ostalo nedotaknjeno na oknu pri Matevžu. Poslej ni bilo več blagih rojenic. Žalik žene so se izselile.

Žalostna je Matevževka ob spominu na vrle sojenice vzela v roke njih prédeno in ga začela zvijati v klobka. Pri tem poslu ni nikdar mislila na konec. Vila je ves dan, miza je bila polna klobčičev. Vsa trudna prosi zvečer deklo, naj pomaga. Tudi krščenica je napravila čedno število debelih krogel iz preje. Nazadnje pa se jame čuditi: "Ali še ne bo štrene konec?"

Samo še parkrat je ovila in niti je zmanjkalo.

Pri Matevževih so imeli prta in platna kolikor nikdar nihče. Še za pozne rodove je ostalo vilinske preje.

Kdaj so prišle žalik žene poslednjič po moko v mlin in po mleko k Matevžu, pravljica ne pove. A leta 1851. je poplava izprala iz podzemskega rova z zemljo vred nekake kosti, močno zasigane z apnencem. Mogoče so bile

kosti človeka, ki se je javil potovki in mlinarju. Morebiti je bil to sam Bošenko, ki je bil zaprt na gradu in je umrl v najgloblji grajski ječi. In potovka je bila morda Reševa Zalika, v pravljici zamenjana z žav-ženo, ki je hodila po mleko in moko?

Po pripovedovanju Trampuša Jožeta—
zapisal A. Debeljak.

* * *

PRISTAVEK NARODOPISNEMU SESTAVKU "ŽAL ŽENE"

Ta folklorni drobiž iz Koroške kaže to posebnost, da so bajna bitja tu — črne vile. To oznako je bržkone izzval tragični predmet, turobna vsebina. Črna barva nam pomeni — žalovanje. Odtod nemara tudi naziv za dravske rusalke: žal žene. Seveda je besedo lahko pospešil soznačni izraz žalik, čeprav je iz nemščine (salig-selig, rajni, pokojni), kjer ne cika

na žalost... Sicer pa pravijo po gornjem Koroškem: svete, bele, častljive žene. — Roje-nicam podobna častita bitja pa se največ ime-nujejo: bele žene. Tako celo med Nemci, Bille-weiss (od Slovanov izposojeno). — Kako se prilega blagim duhovom pridevnik bel, vidimo iz naslednjega primera. O pustu vodijo ob Ščavnici šemo konju slično. V "Bajkah slo-venskega naroda" (Mohorjeva družba 1930) se to strašilo (v Ljubljani nekdanj "brna," iz nem. Bären) naziva: čaga, gambela, škomrda, rusa. Poslednjo besedo razlaga dr. Kelemina kot rusasto, rdečkasto žival. In vendar se poje:

... belo Ruso vodimo,
Konjem srečo prosimo.

Stvar si oglej v Pajkovih Črticah in v Večerniku 3.8.40.

A. D-k

Slovenske ustanove v Clevelandu

Zbira in urejuje Ivan Jontez

III. DRAMSKA DRUŠTVA

ROJSTVO slovenske dramatike v Clevelan-du je bolj ali manj zavito v meglo po-zabe, kajti tiste čase — v zadnjem desetletju preteklega stoletja — ni imel Cleveland nobe-nega kronista, ki bi bil zapisoval važne do-godke iz življenja mlade slovenske naselbine, kateri je bilo namenjeno, da postane največ-je in najbolj živahno središče slovenstva v A-meriki. Tako danes ne vemo več, kdaj se je igrala prva slovenska igra v Clevelandu, kje in na čigavo pobudo. Vse, kar vemo, je to, da so se slovenske igre igrale že nekaj let pred ustanovitvijo prvega slovenskega dramskega društva, namreč "Triglava," ki se je ustano-vilo v aprilu 1903. To pomeni, da je organizi-rani slovenski diletantski oder v Clevelandu star šele pičlih 38 let.

Osem in trideset let ni mnogo v človeškem življenju. O človeku, ki je toliko star, pravimo, da je še mlad, da je jedva začel ži-veti. Vendar se je slovenska dramatika v Cle-velandu v tej kratki dobi iz skromnih začet-kov razvila v eno najkrepkejših, najživahnej-ših in najpomembnejših korenin slovenstva v Clevelandu. V teh letih je bilo v Clevelandu

najmanj pet sto slovenskih predstav — in ne-mara več, kajti točne statistike ni — in cleveland-ska slovenska gledališka publika se je se-znanila z nešteti deli iz slovenske dramske literature od najlažjih do najtežjih, od Linhar-tove "Županove Micke" in ljudskih iger do Cankarjevega "Hlapca Jerneja," "Kralja na Betajnovi" in "Hlapcev."

Začetek je bil težak. Tedaj še ni bilo da-našnjih velikih narodnih domov s prostornimi gledališkimi dvoranami, pa tudi izvežbanih igralcev in izkušenih režiserjev je manjkalo. Toliko več pa je bilo volje. Ta je premagala zapreke, pred kakršnimi bi bil marsikdo obu-pal in dosegla, da smo z leti dobili nekaj iz-vežbanih igralskih skupin, ki bi se lahko uspešno merile z najboljšimi diletantskimi odri v stari domovini.

Triglav

Dramsko društvo (prvotno: slovensko iz-obraževalno društvo) "Triglav" se je ustano-vilo v aprilu leta 1903, nakar je praznovalo svo-je rojstvo z uprizoritvijo tridejanke "Zamujeni vlak." Kakor že omenjeno, je bilo to prvo slo-